

Skolherbariet - en hotad och försummad resurs

Tomas Ljung

Alltsedan Linnés dagar och fram till ca 1950, var växtsamling en av hörnstenarna inom biologiundervisningen, såväl i gymnasierna som på universitet och högskolor. Det önskade antal växter, som skulle insamlas under en sommarsäsong kunde variera, men uppgick i allmänhet till ett par hundra olika arter. För många var herbarieredovisningen på hösten ett hot, vars skugga vilade tung över sommarlovet. För andra, som hade intresset, gick det lättare och kunde rentav bli en spännande jakt på hembygdens rariteter.

Den volym växter som skulle insamlas vid varje skolanstalt varje år blev därmed mycket stor, och eftersom den lokala tillgången på material sällan stod i proportion till efterfrågan, utvecklades tidigt en omfattande bytesverksamhet mellan olika landsändar. I Falun, liksom i alla andra städer fanns en botanisk bytesförening, som tillhandahöll färdigpressat och etiketterat material för en rimlig penning, till elever som vid terminsstarten av en eller annan anledning ej uppnått det föreskrivna antalet arter.

Bytesföreningens huvudsakliga uppgift var att hålla kontakt med landets övriga bytesföreningar. En mycket omfattande växtbytesverksamhet försiggick mellan städer och orter i landet. De botaniska lärosätena i Uppsala och Lund utgav den så kallade poängförteckningen (se vidstående sida), i vilken alla svenska kärlväxter fanns uppräknade, med sitt bytesvärde angett för resp. universitet, i en skala från 5 till 100. Här kunde man snabbt se vilket värde en växt i ens hemtrakt betingade och utifrån detta värdesattes hembygdens rariteter och bjöds ut på bytesmarknaden. Således kunde - med ledning av poängförteckningen - en fornklint från Dalarna väl hävda sig emot till exempel en gotlandsranunkel, ett fjädergräs eller en hjorttunga, men knappast mot en baggsöta, en skägglöcka eller en havsbräken och absolut inte mot en lappfela eller en timjansnyltrot. Åkerklätt däremot, uppbar i poänglistan från 1871 lägsta möjliga poäng, dvs 5.

Det säger sig självt att en så omfattande insamlings- och bytesverksamhet som det blev frågan om, var ett mycket stort hot mot dessa rariteter, som man i första hand inriktade sin jakt på. Det innebar självklart hög status att kunna uppvisa så många "100-poängare" som möjligt i sin samling, åtminstone på universiteten. Förutom de båda sistnämnda rariteterna, fanns bland "100-poängarna"

sjönöten, *Trapa natans*. Denna legendariska värmetidsrelikt fanns under 1800talet endast kvar i sjön Immeln i norra Skåne. Arten är en av de få som i vårt land uppenbart har utrotats av botanister. Ännu från de sista åren som den iaktogs, finns stora insamlingar gjorda; uppenbarligen ville man säkra arten i samlingarna, innan den hunnit försvinna. Sedan sommaren 1916 har sjönöten aldrig mer påträffats i Sverige.

Vid herbarieredovisningarna hände det ibland att märkliga växtfynd kom i dagen. Många viktiga växtlokaler har förvisso uppdagats genom sommarelevs verksamhet, men ett stort antal frågetecken har å andra sidan måst resas mot bisarra uppgifter på elevetiketterna. Ett exempel i högen är en klockgentianan på ett herbarieark i Rättviks läroverk, som uppges vara insamlad på en myr i Ore socken. Sådant visar att en viss blygsel trots allt kunde anfäktas den som idkat byteshandel med sydligare nejdens botanister.

Den 23 Mars 1993 hade DABS en herbariekväll på programmet i Lugnetskolan. Främsta anledningen till att vi var nyfikna på detta gamla herbarium var, att det i Dalarnas Flora finns många beläggsuppgifter som hänvisar till "*Falu högre allmänna läroverks herbarium*". Bland dessa finns märkligheter, som t ex orkiden fjällnycklar, som i övrigt saknar uppgifter från Dalarna.

Det var alltså med viss förväntan som en liten skara samlades utanför den moderna Lugnetskolan, dit samlingarna från det gamla läroverket transporterats (efter en het debatt inom skolledningen om huruvida de alls var värda att spara!).

Vi blev guidade ned genom katakomberna, fram till ett par väldiga skåp, innanför vars dörrar samlingen väntade. Eftersom vår tid var begränsad, fick undersökningen inskränkas till stickprov. En botanisk julafton hade börjat!

Bland alla de fynd som av den alltmer upphetsade lilla församlingen hälsades med små skrik, flämtningar och häpna skratt fanns inte bara fjällnycklar (expertbestämd av självaste Nannfeldt), utan en lång rad andra vackert pressade kollektioner av mer eller mindre mytiskt slag. Från Dalarna kunde vi lirka fram sådana legendariska saker som höstlåsbråken från Båtsta i St. Tuna, honungsblomster från Boda samlade av LG. Clason (arket finns avbildat i den nya boken), Gullan Krutmeyers skogsfru från Vika och ormtungan från Stängseln i Bjursås. För oss som slitit med alla artlistor och sammanställningar inom hotartsprojektet, kom aftonen att påminna om ett släktmöte över gamla bortglömda familjealbum. Arken bar alla de kända gamla dalabotanisternas namn och det var med en stark känsla av att vara arvtagare, som vi till sist bröt upp.

I januari 1994 upprepades succen, denna gång i Hagaskolan i Borlänge, där också vidlyftiga samlingar av oskattbart botaniskt värde ännu finns kvar.

Problemet med dessa samlingar är att de inte används idag. En och annan specialintresserad elev kan visserligen någon gång råka hamna bland samlingarna, men de är som regel dåligt katalogiserade och kan de inte utan effektiv handledning förmås att avslöja sina rikedomar. I takt med nedskärningar och flyttningar, hamnar därtill dessa skrymmande kollektioner lätt i rampljuset och döms ut som alltför åbakiga och dessutom oförenliga med modern undervisning. Därmed är idag de gamla skolherbarierna hotade.

En utväg skulle möjligen öppnas om Dalarnas Botaniska Sällskap kunde få fatt i en lokal, där vi kunde erbjuda plats åt alla landskapets hotade herbariesamlingar. Då kunde de på sikt också uppdateras, kontrollbestämmas och registreras, för att sedan kanske på nytt kunna komma till nytta ute i skolorna, genom att

representativa kollektioner kunde lånas ut, eller genom att studenter fick besöka herbariet. Men sällskapetets ekonomi tillåter idag ingen sådan lokalhållning.

Idealet vore istället att varje kommun tog tag i frågan och satsade på ett kommunherbarium, så som Rättvik har gjort i sitt naturmuseum. Genom att exponera alla kommunens växter på skärmar med pedagogiska texter, gör man här traktens flora intressant för såväl skolklasser som allmänheten. Därtill håller man läroverkets ff d. herbarium tillgängligt för specialintresserade.

Vad jag vill säga med denna artikel, är framför allt att dessa gamla samlingar är ovärderliga. Att de visserligen är svåra att använda för en lekman, men att deras värde ligger i den historisk-vetenskapliga investering som de utgör. För den botaniska forskningen är de ett arkiv som aldrig kan återskapas. Problemet med lagringen måste lösas, för dessa samlingars värde sträcker sig långt utöver varje enskild skolas intressen och långt utöver varje kommunal budgetplanering.

Pinguicula. L.	U.	L.	Cyperus. L.	U.	L.
vulgáris. L.	5	5	fuscus. L.	70	60
— taciúr. Wog.	30	40	Schoenus. L.		
— obtusáta. Horn.	40	50	nigrinans. L.	30	30
— grándifóra. Lam.	50	60	ferrugíneus. L.	15	15
— bicolor. Norést.			Erióphorum. L.		
alpica. L.	45	50	angustifólium. Roth.	5	5
villósa. L.	40	40	— triquetrum. Fr.	20	15
Utricularia. L.			— elátius. Koch.	20	15
vulgáris. L.	5	10	latifólium. Hoppe.	10	10
neglécta. Lehm.	50	55	grácle. Koch.	15	15
intermédia. Hayn.	15	10	vaginátum. L.	5	5
			Callichrís. Cham.	45	60
ochroleuca. R. Hn.	60	50	russóolum. Fr.	70	75
— microceras. C. Hn.	60	60			
minor. L.	15	15	Scheuchzeri. Hoppe.	30	35
Brémii. Heer.	60	50	Trichóphorum. Pers.		
Lycopus. L.			uspitórum. Hn.	5	10
europæus. L.	5	5	alpinum. Pers.	5	10
Sálvia. L.			Cládium. Patr. Br.		
praténsis. L.	50	45	Mariscus. R. Br.	25	20
Circaea. L.			Rhynchóspora. M. Vahl.		
lutetiána. L.	25	15	alba. Vahl.	10	10
intermédia. Ehrh.	40	45	fusca. R. S.	15	15
alpina. L.	10	5	Heteócharis. R. Br.		
			palustris. R. Br.	5	5
Kl. 3. TRIÁNDRIA.			— gráclis. Fr.	25	15
Ord. I. Monogýnia.			* uniglúmis. Link.	15	10
Valeriana. L.					
officinális. L.	40	5	multicaula. Ledl.	45	30
— angustifólia. (Tausch)	10	10	sciculáris. R. Br.	5	5
— exaltáta. (Mik.)	35	50	Scirpus. L.		
— integrifólia. Ledeb.	50	50	compressus. Fern.	10	10
* sambucifólia. Mik.	10	10	rufus. Schrad.	15	15
— simplicifólia. F. Arzsch.			silvaticus. L.	10	10
			† radicans. Schkbr.	90	
dioica. L.	20	10	maritimus. L.	10	10
Valerianella. Hall.			cornatus. Sm.	60	65
olitória. Pell.	10	10	incistris. L.	5	5
			— glaucus. (Sm.)	10	10

En sida ur poängförteckningen från 1871, med Uppsalas och Lunds noteringar. Vår bågsäv, *Scirpus radicans*, far i o m högre poäng än den idag helt utdöda dvärgagen, *Cyperus fuscus*!